

Barbara Bojko-Kulpa, Szymon Kulpa

„Szansa” – program aktywizacji społeczno-zawodowej w ośrodkach kuratorskich w Lublinie

Zagadnienia wstępne

Tryb powoływania, działania i wykonywania nadzoru nad ośrodkami kuratorskimi określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. (Dz. U. Nr 120, poz. 1249). Działania ośrodka adresowane są do uczestników ośrodka (§ 2 pkt 5), w innych aktach prawnych określanych szerzej podopiecznymi (m.in. ustawa o kuratorach sądowych w art. 3 ust. 2). Uczestnicy ośrodków są przyjmowani do nich na podstawie orzeczenia sądu (§ 6 ust. 1 rozp.). Oprócz orzeczenia sądu wobec uczestnika rozporządzenie mówi także o jego demoralizacji. Rozporządzenie dwukrotnie przywołuje termin demoralizacja, raz w aspekcie uwzględnienia potrzeb lokalnych przy powoływaniu ośrodków zależnie od ilości spraw nieletnich (§ 3 ust. 1 rozp.) i drugi – w aspekcie możliwości sprofilowania ośrodka ze względu na stopień demoralizacji uczestników (§ 3 ust. 3 rozp.).

Samo pojęcie demoralizacji ujęte w preambule ustawy z dnia 26 października 1984 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich nie jest w dalszych zapisach ustawy dokładnie zdefiniowane. Należy przyjąć, że w świetle przepisów ustawy oznacza „szczególnie intensywną i względnie trwałą postać nieprzystosowania społecznego” (P. Górecki, S. Stachowiak, 2002). W ujęciu innych opracowań prawnych demoralizacja jako skutek nieprzystosowania powstaje w procesie odchodzenia od obowiązujących w społeczeństwie wartości moralnych przejawiającym się poprzez przestępczość, w tym przestępczość nieletnich (Z. Sienkiewicz, 1988). W ujęciu psychologicznym natomiast nieprzystosowanie (niedostosowanie społeczne) to wg części badaczy tej problematyki zaburzenie emocjonalne wyrażające się trudnościami lub niemożliwością współżycia z innymi ludźmi (M. Przetacznikowa, M. Susułowska, 1959) lub charakterologiczne, objawiające się wzmożonymi trudnościami w dostosowaniu się do normalnych warunków społecznych (O. Lipkowski, 1980), bądź też wręcz zaburzenia zachowania przejawiające się tak w płaszczyźnie psychologicznej, jak i socjologicznej (B. Urban, 2000). Wśród czynników etiologicznych nieprzystosowania oprócz zwichniętej socjalizacji i socjalizacji podkulturowej wymienia się jako etap pośredni właśnie

demoralizację rozumianą jako zmianę kierunku socjalizacji z pozytywnego na negatywny (C. Czapów, 1980). Tak rozumiane pojęcie demoralizacji, jakkolwiek bardziej złożone i niezupełnie tożsame z pojęciem demoralizacji w zapisach prawnych, to jednak znacznie od niego nie odbiega. Niemniej, jak słusznie zauważa Z. Bartkowicz (2008), powyższe definicje terminu „nieprzystosowanie” mają wyraźnie socjologiczny rodowód, dotyczą bowiem określeń objawowych i oznaczają zachowania naruszające normy. Natomiast definiowanie tychże zachowań winno być przełożone na język zmian, jakie w toku resocjalizacji winny nastąpić, aby doprowadzić do respektowania i poszanowania prawa. Zmiany te dotyczyć mają układu postaw antagonistyczno-destruktywnych, rozumianych jako stan osobowości, określanej szerzej w polskiej pedagogice resocjalizacyjnej mianem „wykolejenia społecznego”. (Wydaje się jednak, że na potrzeby praktyki resocjalizacyjnej należałoby postulować zastąpienie terminu „wykolejenie” ze względu na jego pejoratywny charakter określeniem bardziej neutralnym.) Identyfikacja zmiany, określanej w pedagogice resocjalizacyjnej jako „korzystna zmiana”, ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia oceny skuteczności samej resocjalizacji.

Założenia Projektu

Niedojrzałość społeczna, brak umiejętności postrzegania siebie samych w pełnieniu ról życiowych w dorosłym życiu, bierność to jedne z głównych cech charakteryzujących nieletnich kierowanych do ośrodków kuratorskich na mocy orzeczenia sądu. Uzyskanie korzystnej zmiany w kierunku osiągnięcia przez nich podmiotowości, samodzielności, kreatywności powinno opierać się na wzbudzeniu aktywności własnej uczestników. Zaś sama aktywizacja rozumiana jako „uruchamianie potencjału jednostek, zmienianie ich postaw, (...) budzenie poczucia własnej wartości, sprawianie, aby brały na siebie odpowiedzialność za to, co robią, pokazywanie im różnych możliwości jako szans, a nie jako zagrożeń” (S. Guz, 2008) może być stosowana jako skuteczna metoda działań resocjalizacyjnych. Łącząc zatem powyższe założenia z własnymi doświadczeniami Stowarzyszenie POSTIS – związane ze środowiskiem kuratorów Sądu Rejonowego w Lublinie – przygotowało realizację Projektu autorstwa B. Bojko-Kulpy pod nazwą „SZANSA – aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej w Lublinie”.

Cel Projektu SZANSA został określony jako przygotowanie młodzieży trudnej do pełnienia ról życiowych poprzez oddziaływania wychowawczo-resocjalizacyjne połączone z programem aktywizacji zawodowej umożliwiającym znalezienie pracy w warunkach gospodarki rynkowej. Zaś jego sformułowanie podyktowane z jednej strony potrzebą kształtowania postaw akceptowalnych społecznie, z drugiej natomiast koniecznością formowania

u młodzieży postaw aktywności zawodowej. Te dwa kierunki działań w połączeniu dają szansę samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie i tworzą wyjściowy etap osiągnięcia pełnej dojrzałości społecznej. Jednocześnie trzeba tu dobitnie podkreślić, że realizatorzy Projektu zdają sobie w pełni sprawę, że powyższe propozycje nie wyczerpują pełnego zestawu systemowych działań wychowawczo-resocjalizacyjnych, jakie winny być wobec nieletnich zastosowane. Niemniej mogą być przyczynkiem do opracowania takiego systemowego działania, i jako taki właśnie przyczynek powinny być potraktowane.

Warunki formalno-organizacyjne w dobie uczestnictwa Polski we wspólnocie europejskiej wymagały spełnienia kryteriów ubiegania się o środki finansowe zgodnie z wymogami UE. W tym celu Stowarzyszenie POSTIS – realizator Projektu – zawarło umowy partnerskie z Sądem Okręgowym w Lublinie – w którego gestii znajdują się ośrodki kuratorskie oraz nadzór nad nimi, oraz Gminą Miasto Lublin – w ramach realizowanego programu „Bezpieczny Lublin”. W postępowaniu konkursowym Projekt SZANSA uzyskał finansowanie z Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwoju Zasobów Ludzkich, Priorytet – Aktywna polityka rynku pracy oraz integracji zawodowej i społecznej, Działanie 1.5 – Promocja aktywnej polityki społecznej poprzez wsparcie grup szczególnego ryzyka. Wdrażanie Projektu rozpoczęto 7 sierpnia 2006 r., a realizację ukończono 31 sierpnia 2007 r.

Uwarunkowania realizacyjne nawiązywały bezpośrednio do poczynionych założeń. Projekt SZANSA został zrealizowany w dwóch ośrodkach kuratorskich Sądu Rejonowego w Lublinie: przy ul. Koryznowej 2B (Ośrodek Kuratorski nr 7) i ul. Lotniczej 8 (Ośrodek Kuratorski nr 4) działających zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości w sprawie ośrodków kuratorskich. W każdym z dwóch ośrodków programy działań z młodzieżą prowadził 8-osobowy zespół w składzie: 4 kuratorów rodzinnych, 1 psycholog, 2 doradców zawodowych i 1 korepetytor.

Adresatami Projektu (beneficjentami) była grupa młodych ludzi (chłopcy i dziewczęta) pochodząca ze środowisk zagrożonych dysfunkcją społeczną, którzy jako podopieczni sądu dla nieletnich zostali skierowani do uczestnictwa w zajęciach ośrodka kuratorskiego, jakie jest orzekane przez sąd na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wobec młodzieży wykazującej objawy demoralizacji (nieprzystosowania społecznego) lub tej, która popełniła czyny karalne.

Kryteria uczestnictwa w Projekcie przewidywały udział nieletnich w przedziale 15–18 lat o niskim stopniu demoralizacji (nieprzystosowania społecznego) gwarantującym motywację i zaangażowanie oraz wyrażających zdecydowaną deklarację gotowości uczestniczenia w programie.

Grupa uczestników zakwalifikowanych do udziału w Projekcie liczyła 40 nieletnich, którzy zostali wyłonieni przez komisję rekrutacyjną – składającą się z doradcy prawnego (sędziego rodzinnego), dwóch specjalistów ds. reso-

cializacji (kierowników ośrodków), koordynatora Projektu – spośród 2000 postępowań wykonawczych prowadzonych przez V i VI Wydział Rodzinny i Nieletnich Sądu Rejonowego w Lublinie.

Realizacja Projektu

Plan Projektu zakładał przeprowadzenie działań w dwu cyklach równoległych, z których pierwszy przewidywał prowadzenie oddziaływań wychowawczo-resocjalizacyjnych i edukacyjnych, drugi zaś był autorskim programem (E. Jagodzińska, R. Sikorska-Kobryń, 2006) aktywizacji zawodowej skierowanym do młodzieży trudnej wychowawczo. Program ten opracowany w trzech modułach obejmował następującą problematykę.

Moduł I – ułatwienie wglądu we własne funkcjonowanie psychoemocjonalne i edukacyjne:

- samopoznanie i samoocena,
- motywacja i jej rola w procesie uczenia się,
- komunikacja – czynniki zakłócające prawidłową adaptację i aktywność człowieka,
- zasady działania stresu i sposoby radzenia sobie z nim.

Moduł II – poznanie aspektów twórczego działania w sytuacjach społecznych i edukacyjnych:

- cele i sposoby ich realizacji,
- podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych,
- cechy osobowości i ich związek z predyspozycjami zawodowymi,
- kreatywność i asertywność myślenia i działania.

Moduł III – precyzowanie indywidualnych preferencji zawodowych i wyborów edukacyjnych w oparciu o wymagania rynku pracy:

- określenie własnych preferencji edukacyjno-zawodowych,
- indywidualne doradztwo zawodowe na podstawie badań,
- wprowadzenie w prawa rządzące rynkiem pracy,
- poruszanie się po rynku pracy.

Po zakończeniu naboru we wrześniu 2006 r. zostały rozpoczęte działania z udziałem nieletnich. W trakcie 10 miesięcy realizacji merytorycznej przeprowadzono:

- indywidualne i grupowe zajęcia wychowawczo-resocjalizacyjne w wymiarze 2390 godzin,
- poradnictwo psychologiczne w wymiarze 160 godzin,
- indywidualne zajęcia wyrównywania wiedzy i rewalidacji, łącznie 320 godzin,
- warsztaty doradztwa zawodowego w wymiarze 315 godzin,
- indywidualne poradnictwo zawodowe w wymiarze 165 godzin.

Akcentem końcowym był udział młodzieży w konkursie pt. „Ja w wymarzonej zawodzie”. Do konkursu zgłoszono prace wykonane w różnych technikach

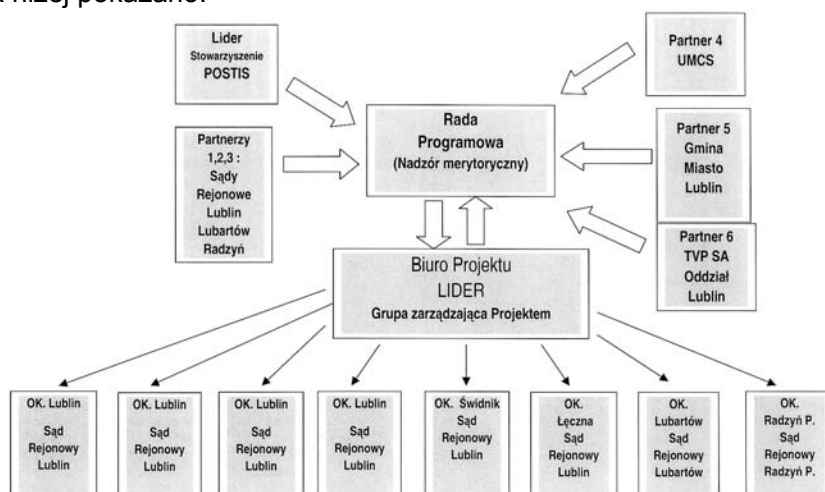
(np. collage, prezentacja multimedialna i in.). Prace nieletnich oprócz wykazanej pomysłowości i inwencji wskazywały pośrednio na duże zaangażowanie w działaniach kończącego się Projektu, tym samym potwierdzając jego skuteczność.

Ewaluacja Projektu dokonana przy wykorzystaniu wyników badań podłużnych (ankietowych i kwestionariuszowych) wykazała wyraźny wzrost i samoidentyfikację zainteresowań zawodowych uczestników Projektu, nawiązujących do zdefiniowanych na wstępie oczekiwań korzystnej zmiany wynikającej z oddziaływań aktywizacyjnych. Tym samym ewaluacja potwierdziła słuszność przyjętych założeń i osiągnięcie wytyczonego celu.

II Edycja Projektu SZANSA

Stowarzyszenie POSTIS zachęczone pozytywnymi rezultatami Projektu SZANSA podjęło decyzję o reedycji Projektu tym razem na obszarze województwa pod nazwą: „SZANSA – aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej na Lubelszczyźnie”. O wsparcie metodologiczne zwrócono się do Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS. Wyłoniony z niego zespół pracowników naukowych podjął się opracowania podstaw programowych Projektu ze szczególnym uwzględnieniem diagnozy weryfikacyjnej, wynikającej zeń potrzeby doboru metod resocjalizacji, nadzoru merytorycznego nad prowadzonym oddziaływaniami oraz ewaluacji Projektu.

Równolegle nawiązano współpracę z przyszłymi Partnerami, którzy w ramach partnerstwa publiczno-społecznego stanowią zespół o strukturze, jak niżej pokazano.

Ryc. 1. Struktura organizacyjna Projektu „SZANSA – aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej na Lubelszczyźnie”.

W Projekcie przewidywany jest udział 8 ośrodków kuratorskich: 4 w Lublinie, 1 w Świdniku, 1 w Łęcznej, 1 w Lubartowie, 1 w Radzynie Podlaskim. Łącznie Projekt obejmie 130 uczestników ośrodków w wieku 15–18 lat.

Działania wobec nieletnich będzie prowadził zespół o składzie poszerzonym o instruktorów–trenerów: reintegracji społecznej, umiejętności społecznych, edukacji mediacyjnej i innych.

Wstępnie określone kierunki oddziaływań wobec nieletnich będą nastawione na:

- poprawę zachowania, prezentowanie zachowań akceptowalnych społecznie, przestrzeganie norm prawnych,
- większe zaangażowanie w naukę, zwiększenie motywacji do dalszego kształcenia się i aktywnego poszukiwania pracy,
- wzrost poziomu integracji społecznej,
- zwiększenie zdolności komunikacyjnych,
- rozumienie zasad kierowania własnym życiem i rozwojem,
- rozwinięcie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych,
- zwiększenie poczucia własnej wartości.

Zajęcia z uczestnikami prowadzić będzie – oprócz kuratorów sądowych – grupa doświadczonych specjalistów rekomendowanych przez Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS.

Finansowanie II edycji Projektu SZANSA przewidywane jest z Programu Operacyjnego „Kapitał Ludzki”, Priorytet VII – Promocja integracji społecznej, Poddziałanie 7.2.1. – Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Dodatkowe rezultaty II edycji Projektu SZANSA zostały określone jako:

- nabycie – przy wsparciu kadry naukowej – doświadczeń i umiejętności stosowania nowych, skutecznych form i metod oddziaływań wychowawczo-resocjalizacyjnych przez kuratorów sądowych pracujących w ośrodkach kuratorskich,
- zgromadzenie i opracowanie materiału badawczego przez zespół naukowy na potrzeby wypracowania jednolitej formuły funkcjonowania ośrodków kuratorskich,
- ukazanie możliwości tworzenia lokalnych koalicji (partnerstw) działających na rzecz zapobiegania i eliminacji przejawów patologii społecznej wśród młodzieży,
- wskazanie dróg współfinansowania ośrodków kuratorskich ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w zakresie kosztów funkcjonowania placówek, wyposażenia, szkoleń kuratorów.

Promocja Projektu finansowana z części budżetowej przeznaczonej na akcję informacyjną o Projekcie przewiduje:

- produkcję i emisję 10 reportaży telewizyjnych,

- audycje radiowe,
 - artykuły prasowe,
 - promocję internetową,
 - publikację naukową raportu ewaluacyjnego,
 - zorganizowanie konferencji podsumowującej.
- W zamierzeniu promocja ma się przyczynić do:
- upowszechnienia wiedzy o roli sądów powszechnych w działaniach na rzecz ograniczania przestępczości nieletnich,
 - popularyzowania nowoczesnych metod wychowawczo-resocjalizacyjnych,
 - budowania pozytywnego wizerunku kuratorów sądowych wśród opinii publicznej.
- Termin realizacji Projektu planowany jest na okres grudzień 2008 r. – grudzień 2009 r.

Bibliografia

1. Z. Bartkowicz, *Korzystna zmiana jako kategoria pedagogiki resocjalizacyjnej*, (w:) S. Guz, T. Sokołowska-Dzioba, A. Pielecki (red.), *Wielowymiarowość aktywności i aktywizacji*, Wydawnictwo „Comandor”, Warszawa 2008.
2. C. Czapów, *Wychowanie resocjalizacyjne. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa 1980.
3. P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2002.
4. S. Guz, T. Sokołowska-Dzioba, A. Pielecki (red.), *Wielowymiarowość aktywności i aktywizacji*, Wydawnictwo „Comandor”, Warszawa 2008.
5. O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, WSiP, Warszawa 1980.
6. E. Jagodzińska, R. Sikorska-Kobryń, *Równy start edukacyjno-zawodowy dla młodzieży trudnej wychowawczo* (maszynopis), Lublin 2006.
7. M. Przetacznikowa, M. Susułowska, *Wybrane zagadnienia psychologii kliniczno-wychowawczej dzieci i młodzieży*, (w:) A. Lewicki, *Psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa 1959.
8. Z. Sienkiewicz, *Sporne kwestie wokół pojęcia demoralizacji i nieprzystosowania społecznego nieletnich*, (w:) T. Bojarski (red.), *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych*, Lublin 1988.
9. B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.